

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	پیشگفتار ویراست سوم
۵	پیشگفتار چاپ یازدهم
۶	پیشگفتار چاپ پنجم
۷	پیشگفتار
۹	کلیات
۱۹	فصل اول: تشخیص هویت اشخاص
۲۴	روشهای تشخیص هویت اشخاص
۲۵	مبحث اول: روشهای قدیمی تشخیص هویت اشخاص (مجرمان)
۲۵	گفتار اول: شناسایی مجرمان به واسطه قطع بودن برخی از اعضای بدنشان
۲۵	گفتار دوم: داغ کردن (علامت گذاری) مجرمان با فلز گداخته
۲۶	گفتار سوم: دِفِیله
۲۷	گفتار چهارم: پوشاندن لباس مخصوص
۲۸	گفتار پنجم: خالکوبی
۳۳	گفتار ششم: تن پیمایی
۳۹	مبحث دوم: روشهای فعلی تشخیص هویت اشخاص (افراد عادی - مجرمان)
۳۹	گفتار اول: عکاسی
۳۹	الف) عکاسی از مجرمان
۴۳	ب) کاربردهای عکس در تشخیص هویت
۴۵	ج) مقایسه کیفی عکس رنگی با عکس سیاه و سفید
۴۵	د) موانع شناسایی اشخاص و کشف جرم از روی عکس

صفحه	عنوان
۴۶	گفتار دوم: چهره‌نگاری
۵۱	گفتار سوم: انگشت‌نگاری
۵۱	الف) تاریخچه انگشت‌نگاری
۶۱	ب) صفات و خصوصیات خطوط برجسته (نقوش) سر انگشتان ...
۶۴	ج) بررسی خطوط پوستی از نظر زیست‌شناسی
۶۶	د) انواع انگشت‌نگاری
۱۲۴	گفتار چهارم: چشم‌نگاری (شبکیه - عنیبه)
۱۲۴	الف) چشم‌نگاری شبکیه
۱۲۷	ب) چشم‌نگاری عنیبه
۱۳۰	گفتار پنجم: تشخیص هویت نوزادان
۱۳۲	گفتار ششم: تشخیص هویت اجساد مجهول‌الهویه
۱۳۵	الف) روشهای تشخیص استخوان انسان از حیوان
۱۳۶	ب) تشخیص جنسیت از روی بقایای استخوانی
۱۳۹	ج) تخمین سن از روی بقایای استخوانی
۱۴۱	د) تخمین قد اجساد از روی بقایای استخوانی
۱۴۲	ه) تخمین زمان مرگ
۱۴۲	و) حشره‌شناسی جنایی
۱۴۵	فصل دوم: صحنه جرم و جمع‌آوری دلایل و مدارک
۱۴۵	مبحث اول: صحنه جرم
۱۴۵	گفتار اول: تعریف صحنه جرم
۱۴۶	گفتار دوم: اهمیت صحنه جرم
۱۴۷	گفتار سوم: نحوه حفظ صحنه جرم
۱۵۰	گفتار چهارم: نتایج حفظ صحنه جرم
۱۵۱	گفتار پنجم: شرایط تکمیل بررسی صحنه جرم
۱۵۴	گفتار ششم: نحوه بررسی و مستندسازی صحنه جرم
۱۵۴	الف) یادداشت‌برداری از صحنه جرم
۱۵۶	ب) عکس‌برداری از صحنه جرم
۱۶۱	ج) تهیه کروکی صحنه جرم

صفحه	عنوان
۱۶۵	گفتار هفتم: رعایت نکات مهم در بررسی صحنه جرم و ...
۱۷۳	گفتار هشتم: بازسازی صحنه جرم
۱۷۴	مبحث دوم: مهم ترین دلایل و مدارک جرم که معمولاً در ...
۱۷۴	گفتار اول: آثار پا (کفش)
۱۷۸	گفتار دوم: شیشه های شکسته
۱۸۵	گفتار سوم: خون
۱۹۹	گفتار چهارم: تشخیص هویت ژنتیکی DNA
۲۲۰	گفتار پنجم: لکه های منی
۲۲۱	گفتار ششم: آب دهان
۲۲۲	گفتار هفتم: مو و سایر الیاف
۲۲۹	گفتار هشتم: اسلحه و آثار مربوط به آن
۲۳۰	الف) صحنه جرم (تیراندازی)
۲۳۰	ب) اسلحه
۲۳۳	ج) فشنگ
۲۴۱	د) جسد شخص تیر خورده
۲۴۵	ه) لباس شخص تیر خورده
۲۴۸	و) آزمایش دست جسد تیر خورده
۲۵۰	گفتار نهم: آثار ابزار
۲۵۲	گفتار دهم: اسناد و نوشته های مشکوک و مجعول
۲۵۳	الف) انواع بررسی اسناد و نوشته های مشکوک و مجعول
۲۷۰	ب) تشخیص الحاق در متن اسناد
۲۷۲	ج) تشخیص امحا (محو کردن) در متن اسناد
۲۷۳	د) تشخیص پاک شدگی شیمیایی بر روی اسناد
۲۷۴	ه) تعیین قدمت نوشته ها
۲۷۵	و) تعیین تقدم و تأخر خطوط و امضای اسناد
۲۷۷	ز) گرافولوژی (شناخت شخصیت افراد از روی دست خط آنها)
۲۷۸	گفتار یازدهم: مواد اعتیاد آور غیر قانونی

صفحه	عنوان
۲۷۸	انواع مواد اعتیاد آور غیر قانونی
۲۸۲	جرم یابی مواد اعتیاد آور غیر قانونی
۲۸۷	گفتار دوازدهم: آتش سوزیها
۲۸۹	الف) انواع آتش سوزی
۲۹۱	ب) عوامل ایجاد سوءظن در مورد عمدی بودن آتش سوزی
۲۹۲	ج) پی جویی آتش سوزیهای مشکوک به عمد
۲۹۶	ضمیمه: آشنایی با سازمان بین المللی پلیس جنایی (اینترپل)
۳۰۹	منابع و مآخذ
۳۱۲	واژه نامه

تقدیم به:

برادر عزیز و ارجمند جناب سرهنگ پاسدار جانباز مهدی شکوری که
اگرچه در جبهه نبرد حق علیه باطل، دشمن برای همیشه از نعمت راه
رفتن محروم ساخت، ولی با عشق و ایمان به اسلام و انقلاب اسلامی و
با تلاش خستگی ناپذیر و بدون هیچ گونه چشمداشت در سنگر علم و
دانش همچنان به پیش می‌رود و در جهت اعتلای سطح علمی
دانش پژوهان جهاد می‌کند.

حضرت محمد (ص):

إِذْرُوا الْحُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ... فَإِنَّ الْأَمَامَ أَنْ يُحْطِيَ فِي الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُحْطِيَ فِي الْعُقُوبَةِ

تا آنجا که می‌توانید مجازاتها را از مسلمانان باز دارید... زیرا اگر پیشوایی در بخشش خطا کند بهتر از آن است که در مجازات مرتکب خطا گردد (نهج‌الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، ص ۲۱).

دانیل دیفو:

بیشتر مردم به مجازات شدن افراد مقصر علاقه دارند و کمتر کسی به تبرئه شدن افراد بی‌گناه علاقه نشان می‌دهد.

(*An Introduction to Criminalistics*, Charles OHara & James Osterburg, 1960).

استفاده از دستاوردهای پلیس علمی احتمال خطا کردن را هم در بخشش و هم در مجازات کاهش می‌دهد. (م)

مقدمه

بزهکاری ریشه در تاریخ زندگی اجتماعی انسانها دارد و به سبب همین استمرار جرم در بستر زمان است که دورکیم، جامعه‌شناس فرانسوی نیمه اول قرن بیستم، از آن به عنوان «پدیده‌ای عادی» و اجتناب‌ناپذیر در کنار سایر پدیده‌های زندگی اجتماعی یاد می‌کند؛ به عبارت دیگر، همان‌گونه که جامعه‌ای بدون قانون و ضابطه وجود ندارد، اجتماعی بشری که در آن جرم و جنایت اتفاق نیفتد - و به تعبیر جامعه‌شناختی همه افراد بدون استثنا «ارزشهای» حاکم بر جامعه را محترم شمرده و آنها را از آن خود شمارند - نیز جز در عالم خیال وجود خارجی ندارد.

با این همه، در طول تاریخ، مواجهه انسانها با پدیده جرم تحولات مهمی را در ارتباط با دو مقوله مجازات و شیوه محاکمه و رسیدگی پیموده است: از شدت مجازاتها به تدریج و به ویژه در یکی دو قرن اخیر کاسته شده و مفهوم انتقام و سزادهی جای خود را به ضرورت بازپروری و بازسازی مجرمان داده است و انسانی شدن واکنشها و مجازاتها تحت تأثیر داده‌های جرم‌شناختی افقهای جدیدی را به روی علاقه‌مندان حل مسائل جنایی گشوده است.

ادله اثبات دعوی کیفری نیز که یکی از مهم‌ترین موضوعات دادرسیهای کیفری است، تحولات چشمگیری یافته است. در طول تاریخ، شهادت و اقرار در اثبات جرایم نقش اساسی و اغلب انکارناپذیری را، به ویژه در دوره دلایل قانونی، ایفا کرده است. در گذشته، دلایل قانونی بر قاضی تحمیل می‌شد و او چاره‌ای جز صدور حکم محکومیت بر مبنای دلایل ارائه شده نداشت. اوردالی یا داوری ایزدی، دوئل قضایی و شیوه‌های غیرمتعارف کشف و اثبات جرایم نیز در کنار شهادت و

اقرار یا در صورت فقدان آنها، جایگاه خاصی را به خود اختصاص می‌داد و عدالت کیفری طی قرون متمادی با توسل به آنها تأمین می‌شد.

با این همه، پیشرفت علوم و فناوری در یکی دو قرن گذشته آثار خود را در همه زمینه‌ها و از جمله وسایل و ابزار کشف و اثبات جرایم آشکار ساخته است. شهادت و اقرار، به ویژه در مواردی که تحت شکنجه، تهدید، اکراه و اغوا اخذ شده باشد، به تدریج اعتبار مطلق خود را از دست دادند و در برخی موارد نیز، علم روان‌شناسی مقرون به صحت بودن آنها را مورد تردید قرار داد. چنین است که به آرامی دوره دلایل قانونی سپری می‌شود و دوره اقناع وجدانی قاضی که از آن گاهی به علم قاضی نیز تعبیر می‌شود، فرا می‌رسد. در این دوره، دلایل علمی به تدریج جایگاه خاصی می‌یابد؛ تا آنجا که حتی شهادت و اقرار نیز در مواردی با محک آنها سنجیده می‌شود و علم جدیدی به نام جرم‌یابی - که متأسفانه در کشور ما گاهی به غلط از آن به جرم‌شناسی تعبیر می‌شود - بر شاخه‌های علوم جنایی افزوده می‌شود و پا به پای توسعه و پیشرفت علوم تجربی، امکانات علمی و محکمه‌پسند بیشتر و مؤثرتری برای کشف و اثبات جرم فراروی پلیس و محاکم قرار می‌گیرد.

تردیدی نیست که پلیس علمی در کشور ما نسبتاً نوپاست و به همین دلیل، منابع و متون علمی کافی و متناسب با نیاز روز در دسترس دانش‌پژوهان قرار ندارد. شایان ذکر است تألیف کتاب حاضر حاصل تلاش و تدریس درس کشف علمی جرایم به وسیله جناب آقای مهدی نجابتی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و برخی دیگر از مراکز آموزش عالی است. مطالب ارزنده آن، سالها به صورت پلی‌کپی در اختیار دانشجویان عزیز قرار می‌گرفت و آنگاه که چاپ آن را سازمان «سمت» بر عهده گرفت، مؤلف محترم بازبینی کلی در پلان و مطالب آن به عمل آورد تا اثری که ارائه می‌شود از غنای علمی بیشتری برخوردار باشد. با عنایت به اینکه مؤلف محترم سالهای متمادی مسئولیت اداره تشخیص هویت و پلیس بین‌الملل شهربانی سابق و جانشینی معاونت تحقیقات و کشف جرایم نیروی انتظامی را عهده‌دار بودند، بدون تردید از تجارب خدمتی گرانبهای خود در تألیف این

کتاب بهره برده‌اند. امید است این اثر ارزنده که نوآوری و شیوه روان و ساده بیان مطالب و تکیه بر جنبه‌های کاربردی موضوعات از ویژگی‌های آن است، در کنار سایر آثاری که در زمینه جرم‌یابی چاپ و منتشر شده یا در آینده خواهد شد، همه خوانندگان به ویژه دانشجویان رشته حقوق قضایی و افسران پلیس را در آشنایی هر چه بیشتر با ادله علمی کشف و اثبات جرم و ارزش و جایگاه آن در میان سایر ادله یاری بخشد.

محمد آشوری

رئیس مؤسسه تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

پیشگفتار ویراست سوم

خدا را سپاس می‌گوییم از اینکه کتاب پلیس علمی برای چهاردهمین بار به زیور طبع آراسته شد. وظیفه خود می‌دانم از زحمات و همکاری مؤثر مسئولان محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) در آماده‌سازی ویراست جدید کتاب صمیمانه تشکر نمایم.

در این ویراست سعی شده است حتی‌الامکان مطالب کتاب، به خصوص آن قسمت از مطالب که مرتبط با قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری است، بر اساس قوانین جدید اصلاح و به روز شود. به علاوه سعی شده است اشکالهای چاپی که بعضاً در ویراست قبلی وجود داشت نیز برطرف و موجبات رضایت خاطر خوانندگان محترم کتاب بیش از پیش فراهم شود. از زحمات بی‌دریغ کلیه مسئولان و کارکنان سازمان مطالعه و تدوین (سمت) به ویژه کارکنان بخش تدوین سرکار خانم کتاب‌الله‌زاده و سرکار خانم میرزاهد صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم. همچنین از آقای محمدصادق آزادفر که در بازنگری مطالب کتاب همکاری و همفکری داشته‌اند سپاسگزارم.

ومن الله التوفيق و عليه التكلان

سرتیپ‌دوم بازنشسته ناجا مهدی نجابتی

زمستان ۱۳۹۳

پیشگفتار چاپ یازدهم

خدا را سپاس که برای یازدهمین بار شاهد چاپ کتاب پلیس علمی (کشف علمی جرایم) از سوی سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) هستم؛ بنابراین وظیفه خود می‌دانم از مسئولان محترم سازمان و همچنین خوانندگان گرامی و صبور تشکر و قدردانی کنم. در این چاپ سعی شده است بر اساس تجارب کسب شده در خلال تدریس موضوعات کتاب و همچنین مطالعه منابع جدید، کاستیها و ابهامات موجود در حد امکان برطرف و مطالب قبلی برحسب مورد اصلاح و موارد ضروری جدید اضافه شود؛ در ضمن تعداد واژگان انگلیسی مرتبط با درس که در آخر کتاب آمده افزایش یافته است. امیدوارم چاپ جدید کتاب بیش از پیش رضایت خاطر خوانندگان محترم را فراهم نماید. در خاتمه وظیفه خود می‌دانم از زحمات بی‌دریغ و صادقانه کلیه مسئولان و کارکنان سازمان مطالعه و تدوین (سمت) به‌ویژه کارکنان بخش تدوین سرکار خانم عادلہ مشایخی، سرکار خانم میچکا کتاب‌الله‌زاده و سرکار خانم کبری فرزانه صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

ومن الله التوفيق و عليه التكلان

سر‌تیپ‌دوم باز‌نشسته ناجا مهدی نجابتی

پیشگفتار چاپ پنجم

کتاب پلیس علمی از بهار سال ۱۳۸۱ تاکنون به پنجمین چاپ رسیده است. صادقانه باید اذعان نمود بالا بودن سطح تقاضا صرفاً به خاطر ویژگیهای آن نیست، بلکه تا حدودی از فقر منابع علمی در زمینه پلیس علمی نیز ناشی می‌شود که امید است با تلاش استادان فن هر چه زودتر این خلأ علمی پر شود. در هر حال استقبال چشمگیر استادان برای تدریس و دانش‌پژوهان برای مطالعه آن، بار مسئولیت علمی اخلاقی مؤلف را سنگین‌تر می‌کند که در حد توان در جهت رفع نواقص و افزایش غنای علمی و روزآمد کردن مطالب آن کوشا باشد. لزوماً در این چاپ علاوه بر انجام پاره‌ای اصلاحات و تکمیل مطالب، به منظور استفاده دانش‌پژوهانی که برای تکمیل اطلاعات و مطالعات خود در زمینه پلیس علمی درصدد استفاده از منابع خارجی و مراجعه به اینترنت هستند تعدادی واژه تخصصی پلیس علمی یا مرتبط با موضوع به زبان انگلیسی به آخر کتاب اضافه شده که امید است قابل استفاده باشد.

در خاتمه وظیفه خود می‌دانم از تمام کسانی که در این زمینه با مؤلف همفکری و همکاری کردند تشکر نموده و خاضعانه از خوانندگان محترم تقاضا نمایم پیشنهادها و راهنماییهای خود را در جهت رفع نواقص و تکمیل مطالب کتاب به مؤلف گوشزد کنند تا انشاء... در چاپهای بعدی مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

ومن الله التوفيق و عليه التكلان

سرتیپ دوم بازنشسته ناجا مهدی نجابتی

پیشگفتار

کتابی که پیش رو دارید، به فضل و رحمت الهی با استفاده از تجارب ۳۹ سال خدمت در یگانهای انتظامی، کشف جرایم و آموزشی نیروی انتظامی، حدود ۱۷ سال^۱ تدریس درس کشف علمی جرایم در چند دانشگاه و مرکز آموزش عالی معتبر کشور، بهره‌گیری از بعضی منابع علمی داخلی و خارجی، مصاحبه با افراد صاحب‌نظر، برای استفاده قضات و کارکنان نیروی انتظامی، با هدف تعالی و موفقیت بیشتر آنها در مأموریت‌های محوله، تألیف شده است. در تدوین مطالب در حد بضاعت سعی شده است نکات مهم و ضروری و در عین حال کاربردی در زمینه تشخیص هویت افراد، بررسی صحنه جرم، جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم و امکانات بالقوه علمی و فنی کشف جرایم ارائه شود؛ به این امید که جزئی ناچیز از کمبود این قبیل کتابها را در میان کتابهای آموزشی کشورمان پر کند. امید است این خدمت ناچیز بتواند در پیشگیری از تضييع حقوق اصحاب دعاوی و تأمین بیشتر عدالت کیفری مؤثر واقع شود.

باید اذعان نمود کاری که انجام شده، بدون نقص نیست؛ لذا از کلیه خوانندگان و صاحب‌نظران محترم تقاضا دارد با ارشاد و راهنماییهای خود مؤلف را در رفع نواقص و معایب و افزایش غنای علمی مطالب کتاب برای چاپهای بعدی یاری فرمایند.

در خاتمه، وظیفه خود می‌دانم که از تمامی اشخاصی که در تهیه مطالب و

۱. مبنای محاسبه سال ۱۳۸۰ بوده که در حال حاضر (۱۳۹۳) این میزان به حدود ۵۳ سال سابقه خدمت و ۳۰ سال سابقه تدریس رسیده است.

تألیف این کتاب مرا یاری کرده‌اند، به ویژه از حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای حاج محمد مهدی احمدی میانجی، جناب آقای دکتر محمد آشوری که از مشوقان اصلی اینجانب در تدریس و تألیف کتاب بوده‌اند، جناب آقای علی شجاعی، ویراستار ادبی کتاب که همکاری مؤثری داشتند و نیز از دست‌اندرکاران محترم سازمان «سمت» که برای چاپ این اثر از هیچ کوشش و مساعدتی مضایقه نکرده‌اند، تشکر کرده و امتنان قلبی خود را ابراز نمایم.

و من الله التوفیق و علیه التکلان
سرتیپ دوم بازنشسته ناجا مهدی نجابتی

کلیات

تعریف پلیس علمی (کشف علمی جرایم)

پلیس علمی (کشف علمی جرایم) یکی از شاخه‌های علوم جنایی اثباتی است و به عنوان یک رشته علمی میان‌رشته‌ای از تمامی رشته‌های علوم تجربی روز از قبیل پزشکی، زیست‌شناسی، سرولوژی، علوم آزمایشگاهی، فیزیک، شیمی، ریاضی، خاک‌شناسی، گیاه‌شناسی، دندان‌شناسی، دندان‌پزشکی، زبان‌شناسی، الکترونیک، مخابرات، رایانه و ... در جهت کشف و اثبات علمی جرایم و تشخیص هویت اشخاص بهره می‌گیرد.

جایگاه پلیس علمی (کشف علمی جرایم) در میان علوم جنایی

علوم جنایی یعنی علومی که در ارتباط با جرم، پدیده مجرمانه و کیفر است به چهار دسته اصلی تقسیم می‌شود:

۱. علوم جنایی حقوقی محض که با روش استدلالی به نقد و بررسی قوانین و مقررات مربوط به جرم می‌پردازد و شامل دو شاخه اصلی: الف) علوم حقوقی کیفری ماهوی و ب) علوم حقوقی کیفری شکلی است.

۲. علوم جنایی اثباتی که با روشهای علمی و تجربی به بررسی پدیده مجرمانه می‌پردازد و به دو دسته تقسیم می‌شود: الف) علوم جرم‌یابی، مانند پلیس علمی (کشف علمی جرایم)، پزشکی قانونی و غیره که با استفاده از آنها می‌توان به کشف و اثبات جرم و چگونگی ارتکاب آن و همچنین خصوصیات و هویت مرتکب جرم پی برد. ب) علوم جنایی تفسیری (تحلیلی)، مانند جرم‌شناسی (نظری - کاربردی) و کیفرشناسی.

۳. فلسفه کیفری که از چراییهای مربوط به جرم و پدیده‌های مجرمانه، از قبیل اینکه چرا کیفر مجرمان ضرورت دارد یا اینکه چه توجیه‌هایی در مورد ضرورت

کیفر در جامعه می‌توان ارائه کرد و امثال این موضوعها بحث می‌کند.

۴. سیاست جنایی که براساس مطالعات علمی و فلسفی از جمله یافته‌های علم جرم‌شناسی سعی در تدوین و ارائه راهکارهای کیفری و غیر کیفری در مواجهه با جرم و پدیده مجرمانه دارد.

به طوری که ملاحظه می‌شود در تقسیم‌بندی علوم جنایی، پلیس علمی (کشف علمی جرایم) جزء علوم جرم‌یابی است و با جرم‌شناسی که از علوم تفسیری (تحلیلی) است متفاوت و مجزاست؛ چیزی که بعضاً مشاهده می‌شود برخی اشخاص در گفته‌ها یا نوشته‌های خود به آن توجه ندارند و این دو رشته علمی متفاوت را معادل هم و یا به جای یکدیگر به کار می‌برند.

اهمیت پلیس علمی (کشف علمی جرایم)

ضابطان قضایی، مقامهای تعقیب و قضات دادگاهها در مراحل دادرسی کیفری و رسیدگی به شکایت یا اعلام جرم اشخاص، به خصوص در مرحله کشف و تحقیق که سنگ زیربنای پرونده‌های کیفری در این مرحله گذاشته می‌شود، به منظور رعایت معیارها و ضوابط حقوق شهروندی و عدالت کیفری در ایفای وظایف محوله و انجام بررسیهای دقیق و همه‌جانبه پیرامون موضوع مطروحه باید با استفاده از روشهای علمی، تکنیکی، معقول و مقبول روز و با اجتناب از حدس، گمان و سوءظنهای بی‌اساس یا توسل به روشهای غیر متعارف و بعضاً غیر انسانی قرون وسطایی، دلایل و مدارک ارتکاب جرم را کشف و ضبط کنند و به کمک کارشناسان مجرب و روشهای علمی، مورد تجزیه و تحلیل منطقی قرار دهند و از این طریق مجرم واقعی را شناسایی کنند تا به کیفری متناسب با عمل ارتكابی خود برسد.

دلایل و یا به عبارت جامع‌تر وسایل اثبات جرم به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱) دلایل نظری نظیر اقرار، قسم و شهادت شهود، ۲) دلایل مادی (فیزیکی) نظیر اثر انگشت، خون، مو، اثر پا، اسلحه، گلوله، پوکه و غیره. به تجربه ثابت شده است

همیشه اقرار، شهادت شهود و قسم نمی‌توانند دلیل واقعی مجرمیت یا بی‌گناهی متهمان و تأمین‌کننده عدالت کیفری باشند، زیرا به کرات مشاهده شده است چه بسا اشخاص بی‌گناه در اثر اشتباه، تهدید، اکراه، اغواء، تطمیع، آزار روحی و جسمی، تبانی و غیره برخلاف واقع در مظان اتهامی قرار گرفته یا به ارتکاب جرمی اعتراف کرده و محکوم هم شده‌اند و بزهدکار واقعی از چنگ قانون و مجازات گریخته باشد؛ لذا بهره‌گیری از علوم تجربی و امکانات علمی و فنی پیشرفته و نظر کارشناسان متخصص در امر کشف و اثبات جرم و شناسایی مجرمان واقعی برای اقناع وجدان قضایی قضات (علم قاضی) و بسط و توسعه عدالت کیفری امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

رقابت و همگامی با کشورهای توسعه‌یافته و دور نماندن از قافله تمدن از یک سو و استفاده روزافزون مجرمان از امکانات و روشهای علمی و فنی پیشرفته در ارتکاب جرایم پیچیده و زیرکانه از دیگر سو، دست‌اندرکاران کشف و تعقیب جرایم را ناگزیر به روی آوردن هر چه بیشتر و گسترده‌تر به علوم و امکانات فنی جدید روز در کشف جرایم و شناسایی مجرمان می‌نماید. تجربه نشان داده است هر قدر ضابطان قضایی، مقامهای تعقیب، قضات دادگاهها و وکلا بیشتر به مسائل پلیس علمی و استفاده از آن در کشف جرایم و تشخیص هویت مجرمان احاطه داشته باشند و در رسیدگی به پرونده‌های مطروحه از ظرفیتهای بالقوه و بالفعل آن استفاده نمایند، در سرعت بخشیدن به تکمیل تحقیقات مربوط به جرم، کشف حقایق، تأمین عدالت کیفری، پیشگیری از سرگردانی و بلا تکلیفی و تضييع حقوق اصحاب دعاوی موفق‌تر هستند و در نتیجه، ریسک ارتکاب جرم برای مجرمان افزایش می‌یابد و بر کسانی که بالقوه مستعد ارتکاب جرم هستند اثر اراعی و بازدارندگی دارد و موجب پیشگیری از وقوع بعضی از جرایم نیز می‌شود.

بهره‌گیری از دستاوردهای پلیس علمی نه تنها در امور کیفری اهمیت ویژه‌ای دارد، بلکه در دعاوی حقوقی نیز در زمینه احقاق حقوق اصحاب دعاوی و پیشگیری از تضييع حقوق آنان نقش مؤثری دارد.

برای روشن شدن اهمیت پلیس علمی (کشف علمی جرایم)، که عمدتاً بر

علوم تجربی و دلایل فیزیکی (دلایل مادی و حسی) متکی است، ابتدا ایجاب می‌نماید انواع دلایل و به عبارت جامع‌تر وسایل اثبات جرم مورد توجه و مقایسه قرار گیرد تا از این طریق اهمیت دلایل مادی در مقایسه با دلایل نظری در احقاق حق و تأمین عدالت کیفری روشن شود. دلایل (وسایل) اثبات جرم به طور اجمال عبارت‌اند از: اقرار، قسم^۱، شهادت شهود، معاینات محلی، قرائن و امارات و علم قاضی. از دیدگاه این بحث، این دلایل را می‌توان به دو دسته متمایز از هم تقسیم کرد:

اول) دلایل مادی یا شواهد عینی^۲؛ همانند آثار انگشت، خون، اسپرم، مو، اسلحه، گلوله، پوکه، خط و امضا. این گونه دلایل قابل لمس، مشاهده، ارائه و استناد بوده و رد و انکار آنها غیرممکن است. در ادامه چند نمونه از نقش انکارناپذیر این گونه دلایل در کشف جرایم و رد ادعاهای واهی ذکر می‌شود:

۱. آثار انگشت. قاتلی پس از دستگیری و اعتراف به قتل توانست از زندان فرار کند. چند ماه بعد جسد متلاشی شده و خشکیده شخصی در همان حوالی کشف شد که از روی مشخصات ظاهری، قیافه و لباس قابل شناسایی نبود و هیچ‌گونه مدرک هویتی نیز همراه نداشت. خانواده قاتل فراری با استفاده از این فرصت و برای لوٹ نمودن موضوع قتل اولی و متهم کردن خانواده مقتول، مدعی شدند جسد مکشوفه همان قاتل فراری است که بعد از فرار به وسیله نزدیکان مقتول به قتل رسیده است. تحقیقاتی که قاضی مسئول پرونده در جهت رد یا اثبات ادعای آنان به عمل آورد، به نتیجه نرسید، ولی با انگشت‌نگاری از انگشتان خشک و چروکیده جسد و مقایسه آن با آثار انگشت ذیل اوراق بازجویی قاتل فراری، به طور قاطع، مشخص شد که جسد مکشوفه، قاتل فراری مورد نظر نیست.^۳

۱. در حال حاضر، قسم دیگر به عنوان یکی از دلایل اثبات جرم در حقوق کیفری کاربرد چندانی ندارد. در حقوق اسلام - و به تبع آن در حقوق ایران - نوع خاصی از قسم با عنوان «قسامه» جزء دلایل اثبات جرایم علیه تمامیت جسمانی است.

2. physical evidences

۳. این نمونه و نمونه‌هایی که بعد از آن ذکر می‌شود، حاصل تجارب خدمتی نگارنده در نیروی انتظامی است.

۲. خون. پیرزن ثروتمندی که چندین سال با راننده‌اش در منزلی سکونت داشت، ناپدید شد. راننده مذکور که خود گم شدن وی را به پلیس اطلاع داده بود، در مورد چگونگی واقعه اظهار بی‌اطلاعی کرد و درباره لکه قهوه‌ای رنگ مشکوک به خونی که در لبه پایین یخچال آشپزخانه منزل کشف گردید، اظهار داشت که مربوط به گوشت گوسفند می‌باشد که هنگام تمیز کردن به اطراف پاشیده شده است؛ ولی در بررسی آزمایشگاهی معلوم شد که لکه مذکور خون انسان است و گروه آن با گروه خونی پیرزن یکی است و در نتیجه، کذب اظهارات راننده محرز و در تحقیقات بعدی معلوم شد که خود وی پیرزن را در آشپزخانه به قتل رسانده است.

۳. مو. اتومبیلی با عابری تصادف کرد و با عبور از روی سر آن موجب مرگ وی شد. راننده با اتومبیل از صحنه تصادف متواری گردید و کسی نیز نتوانست شماره آن را یادداشت کند. بعداً هم که با توجه به اظهارات و نشانه‌های شهود، اتومبیل مورد نظر شناسایی شد، راننده منکر تصادف یاد شده گردید؛ ولی کارشناس با معاینه دقیق قسمت زیر جلوبندی اتومبیل، چند تار مو لای اتصالات فلزی آن کشف کرد که با موی مقتول کاملاً مطابقت داشت. بدین ترتیب راننده اتومبیل دیگر چاره‌ای جز اعتراف به تصادف نداشت.

۴. اسلحه و پوکه. یک نفر با شلیک چند تیر دو نفر را به قتل رساند و متواری شد. فقط چند عدد پوکه در محل به جای مانده بود که از روی آنها نوع فشنگ، کالیبر اسلحه و اینکه اسلحه با خشاب تغذیه می‌شده است، مشخص گردید. بعد از چند ماه، از یکی از مظنونین به ارتکاب قتل، اسلحه‌ای با همان مشخصات کشف شد که کارشناس با شلیک آزمایشی با آن و بررسی میکروسکوپی ملاحظه کرد که آثار سوزن اسلحه روی پوکه‌های به دست آمده از صحنه قتل با پوکه به دست آمده از شلیک آزمایشی مطابقت دارد؛ در نتیجه، استفاده از اسلحه مذکور در جنایت یاد شده محرز گردید.

۵. دست خط. شخصی تنها وارث زن و شوهر ثروتمندی بود که برای تملک هر چه زودتر اموال آنها، هر دو را در محل سکونتشان به قتل رساند؛ ولی چون تا

چند روز پس از حادثه کسی از کشته شدن آنها اطلاع نیافت و اجساد در محل بودند، قاتل از همسر خودش می‌خواهد با نوشتن و الصاق یادداشتی روی در ورودی محل حادثه، کشته شدن دو نفر مذکور را به اطلاع دیگران برساند و همسرش نیز به همین نحو عمل می‌کند. بعداً که موضوع قتلها پیگیری شد، از روی تنها برگه‌ای که در محل بود - یعنی همان نوشته (دلیل مادی) - و استکتاب از مظنونین از جمله همسر قاتل، نویسنده دست‌خط شناسایی شد که در بازجوییهای بعدی، بانوی مذکور به ارتکاب قتل به وسیله شوهرش شهادت داد.

دوم) دلایل نظری^۱؛ همانند اقرار، شهادت شهود و قسم. این قبیل دلایل قابل لمس و مشاهده و ارائه نیستند و اثبات واقعیت آنها مشکل است. از سوی دیگر، به تجربه ثابت شده که این دسته از دلایل بعضاً تحت تأثیر انگیزه‌های مالی، محرکهای عاطفی و روانی، تهدید و ارعاب، تطمیع، فراموشی، کینه، حسد، کم‌هوشی، بیماری و غیره قرار گرفته و واقعیتها روشن نشده است.^۲ بارها در عمل مشاهده شده اشخاصی به یکی از علل فوق برخلاف واقع به ارتکاب جرمی اعتراف یا در مورد آن شهادت داده یا قسم خورده‌اند و یا برعکس، با وجود ارتکاب جرم، به علت عدم اعتراف مرتکب یا سکوت و کتمان شهود، کشف آن مقدور نشده است. در ذیل چند نمونه از این گونه موارد ذکر می‌شود:

۱. اقرار به ارتکاب جرم با انگیزه کسب منافع مالی. شخصی که در باغ محل سکونتش مواد مخدر مخفی کرده بود، پس از کشف آن از سوی مأموران انتظامی، باغبان خود را اغوا کرد که به مخفی کردن مواد مخدر یاد شده اعتراف نماید و در ازای این اعتراف کاذب، پاداش خوبی دریافت کند. باغبان مسکین به خاطر تأمین آتیه خود و خانواده‌اش این پیشنهاد را پذیرفت و به دروغ به اختفای مواد مخدر اعتراف کرد و مجازات هم شد.

۲. اقرار به ارتکاب جرم با انگیزه عاطفی. در یک سانحه رانندگی منجر به فوت، شخصی که گواهینامه رانندگی مجاز داشت، به دروغ خود را به جای راننده

1. theoretical evidences

۲. در آیه ۲۸۲ از سوره بقره، به احتمال فراموشی شاهد اشاره شده است.

واقعی که فاقد گواهینامه رانندگی بود، معرفی کرد و اقرار به تصادف و قتل نفس نمود تا راننده اصلی که شخص معیلى بود، محکوم به مجازات سنگین تر و منفک از شغل خود نشود.

۳. اقرار به ارتکاب جرم تحت تأثیر عوامل روانی. شخصی که مبتلا به بیماری روانی خودآزاری^۱ بود، به تصور اینکه کسانی که مرتکب سرقتهای متعدد می شوند، پس از دستگیری برای اخذ اقرار در مورد کلیه سرقتهای ارتكابی و اعاده اموال مسروقه، ممکن است به چند ضربه شلاق تعزیری محکوم شوند، نزد مأموران انتظامی به دروغ به ارتکاب چندین فقره سرقت اعتراف می نماید تا شاید به خواسته خود (آزار بدنی) برسد و ارضا شود.

شهادت شهود و قسم نیز ممکن است تحت تأثیر عوامل ذکر شده قرار گیرند؛ برای نمونه، کسی برخلاف واقع در مورد وقوع جرمی شهادت دهد یا قسم بخورد و یا از ادای شهادت و یا سوگند در مورد واقعه ای که از آن اطلاع داشته، خودداری کند. افزون بر آن، تجربه نشان داده است که شهود ممکن است دچار اشتباه شوند یا نتوانند تمامی آنچه را دیده و شنیده اند، بازگو کنند؛ برای نمونه، یکی از محققان به نام دوبر^۲ عکس یک کودک دارای موها، کت، کفش قهوه ای و شلوار آبی را به ۳۶۹ دانش آموز ارائه کرد. سپس، از آنان خواست مشاهدات خود را در مورد رنگ قسمتهای فوق بگویند. پس از جمع آوری پاسخها، معلوم شد فقط ۱۵ نفر رنگ شلوار را درست گفته اند و بقیه پاسخها در مورد رنگ شلوار و سایر قسمتهای مورد نظر صحیح نبوده است. در بررسیهای بعدی معلوم شد که افراد مورد تحقیق، رنگهای مورد علاقه خود را به عنوان رنگ قسمتهای مورد نظر ذکر کرده بودند.^۳

علاوه بر اینها، گاهی مشاهده می شود که اشخاص مورد اعتمادی نیز بدون سوءنیت، ندانسته یا ناخواسته در ادای شهادت مرتکب اشتباه یا خطاهای دیگر می شوند و موجب گمراهی دست اندر کاران کشف جرایم و قضات می گردند.

۱. masoshism، مازوشیسم (مازوخسیم).

2. Dauber

۳. سودرمن و اوکانل، پلیس علمی (کشف علمی جرایم)، ص ۵۰.

مشروعیت دلایل مادی

در موارد متعددی مشاهده می‌شود که در قرآن کریم و احادیث و روایات منسوب به ائمه اطهار علیهم‌السلام دلایل مادی و حسی برای رد یا اثبات امری مورد توجه و عنایت قرار گرفته است که این امر خود می‌تواند مؤید مشروعیت این قبیل دلایل باشد؛ برای نمونه، در قرآن کریم در داستان زندگی حضرت یوسف (ع)^۱ ملاحظه می‌شود وقتی برادران آن حضرت پیراهن خون‌آلود را به عنوان مدرک کشته شدن حضرت یوسف (ع) خدمت پدر آورده و مدعی شدند که گرگ یوسف را دریده و خورده است، حضرت یعقوب (ع) به دلیل پاره نبودن پیراهن (دلیل مادی) نتوانست ادعای فرزندان خود را قبول کند؛ زیرا، منطقی نبود که گرگ کسی را بدرد و بخورد، ولی پیراهن مقتول پاره نشود. همچنین، وقتی که حضرت یوسف (ع) در مظان اتهام مراوده با زلیخا قرار گرفت،^۲ عزیز مصر از نحوه پارگی پیراهن آن حضرت (دلیل مادی) دریافت که آن بزرگوار از این اتهام مبری است. سرانجام، در واقعه سرقت صوری جام زرین هم، زمانی توانستند اتهام این سرقت را به فرزندان حضرت یعقوب (ع) وارد کنند که جام به ظاهر مسروقه (دلیل مادی) از میان بار کاروان آنان کشف شد. همچنین در داستان اصحاب کهف^۳، آنها به واسطه پولی که به همراه داشتند (دلیل مادی) متوجه مدت زمانی شدند که به خواب رفته بودند و سرانجام در سوره بقره^۴ خداوند تبارک و تعالی برای اطمینان قلب حضرت ابراهیم (ع) با جان بخشیدن و به حرکت درآوردن پرندگان که کشته شده بودند به عنوان یک دلیل مادی و قابل لمس و مشاهده نشان داد که در روز قیامت هم قادر به زنده کردن و جان بخشیدن مردگان است.

در آیه ۲۸۲ سوره بقره، برای احتراز از شک و تردید در معاملاتی که با قرض

۱. یوسف، ۱۸.

۲. یوسف، ۲۶.

۳. کهف، ۴، ۱۹، ۲۰ و ۲۱.

۴. بقره، ۲۶۰.

و نسیه انجام می‌شود، تحصیل مدرک کتبی (دلیل مادی) که به وسیله مدیون املا و امضا شده باشد، مورد عنایت قرار گرفته است. پیامبر بزرگ اسلام حضرت محمد (ص) در ساعات آخر زندگی مبارکشان فرمودند: ائتونی بدواة و صحیفه اکتب لکم کتاباً لا تضلوا بعده أبداً (یک دوات و کاغذ برای من بیاورید تا نامه‌ای برای شما بنویسم که پس از آن گمراه نشوید).^۱ از این مطلب می‌توان نتیجه گرفت که آن بزرگوار با وجود حضور اشخاص متعدد در محضرشان، طرح مطلب مهم مورد نظر را به صورت شفاهی صلاح ندانستند و وسایل نوشتن طلبیدند تا کتابت و مستند شود.

با مطالعه روایات منسوب به حضرت علی (ع) مشاهده می‌شود تعداد قابل ملاحظه‌ای از قضاوت‌های آن حضرت با اتکا به دلایل مادی و فیزیکی بوده است که امروزه همگی از نظر علمی قابل توجیه و اثبات است؛ همانند توزین پیمانه‌های مساوی از شیر دو مادر برای تعیین اینکه کدام یک مادر پسر مورد دعواست.^۲ حضرت امام خمینی رحمت الله علیه می‌فرمایند: «قاضی می‌تواند به علم و یقین خود حکم کند بدون اینکه نیاز به اقرار یا قسم داشته باشد، چه در حقوق انسانی و چه در حقوق الهی، بلکه جایز نیست به دلیل مخالف با علم و یقینش یا سوگند کسی که در نظرش دروغگو باشد حکم صادر کند».^۳ از سوی دیگر، طبق ماده ۱۰۵ قانون مجازات اسلامی (حدود)، حاکم شرع می‌تواند در حق الله و حق الناس به علم خود عمل کند و حد الهی را جاری سازد و لازم است مستند علم را ذکر کند. همچنین، در ماده ۱۲۰ قانون مذکور آمده است که حاکم شرع می‌تواند طبق علم خود که از طریق متعارف حاصل شود، حکم کند. بدیهی است دلایلی که بتوانند از طریق متعارف تحصیل شوند و مستند علم قاضی قرار گیرند، حتی اگر با اقرار و قسم مخالف باشند، همانا دلایل مادی و فیزیکی اند.

۱. سبحانی، فروغ ابدیت، ج دوم، ص ۴۹۳.

۲. محلاتی، قضاوت‌های امیرالمؤمنین علی (ع)، ص ۵۷.

۳. خمینی، تحریرالوسیله، ج دوم، ص ۴۰۹.

مفسر کبیر، علامه طباطبایی، در تفسیر المیزان می‌فرماید: ^۱ «بنای عقلای عالم بر این است که هر کس به اهل خبره در هر فن مراجعه نماید، و حقیقت و واقع این مراجعه، همان تقلید اصطلاحی است که معنایش اعتماد کردن به دلیل اجمالی هر مسئله‌ای است، که دسترسی به دلیل تفصیلی آن از حد و حیطة طاقت او بیرون است». با توجه به مراتب فوق، علاوه بر لزوم دقت و احتیاط در قبول دلایل نظری، اهمیت توجه و عنایت به دلایل فیزیکی (مادی و حسی) نیز روشن می‌شود؛ خواه دلایل مذکور جنبه موضوعیت داشته باشد و خواه جنبه طریقت.

تقسیمات پلیس علمی (کشف علمی جرایم)

۱. تشخیص هویت اشخاص (افراد عادی، متهمان، مجرمان و اجساد مجهول‌الهویه)؛
۲. نحوه حفظ و بررسی صحنه‌های جرم و جمع‌آوری و مستندسازی دلایل و مدارک جرم؛
۳. بررسی آزمایشگاهی دلایل و مدارک مادی جرم و تجزیه و تحلیل آنها؛
۴. آگاهی از شگرد کار و روشهای ارتکاب جرم مجرمان؛
۵. شناخت علل وقوع جرایم و انگیزه‌های مجرمان در ارتکاب جرم؛
۶. تحلیل صحیح از چگونگی وقوع جرایم؛
۷. نحوه صحیح مصاحبه با شاکی، شهود، مظنونین و متهمان و تحقیق و بازجویی از آنان.

بدیهی است تقسیمات فوق کاملاً به هم مرتبط بوده و در پیگیری و کشف جرایم مانند حلقه‌های یک زنجیر به هم پیوسته‌اند. در این کتاب موضوعات مربوط به تشخیص هویت اشخاص، حفظ و بررسی صحنه جرم، جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم و بررسی آزمایشگاهی دلایل و مدارک مورد بحث قرار گرفته است و سایر موضوعات در کتاب دیگری مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱. طباطبایی، تفسیر المیزان (ترجمه)، ص ۳۹۱.